

תוכן העניינים

2.....	מבוא
3.....	פרק 1 – היהודי החדש והנוער הישראלי
6.....	פרק 2 – העליה הגדולה
10.....	פרק 3 – סמי מיכאל ו"פחונים וחלומות"
15.....	סיכום
17.....	ביבליוגרפיה

מבוא

עבודה זו עוסקת ברומן "פחונים וחלומות" (1979) מאת הסופר הישראלי יליד עירק סמי מיכאל. זהו רומן המיועד לבני הנוער, שעוסק בחייהם של מהגרים מזרחיים החיים באחת מהמעברות שהיו בישראל בשנות החמישים של המאה הקודמת. בדומה למרבית עבודתו של מיכאל, רומן זה מציג את תהליך הקליטה של המהגרים מזוויית הראיה שלהם עצמם. תוך כדי כך מביא מיכאל לקורא את הביקורת שלו על התהליך הזה. הביקורת הזאת התפתחה מאד מאז שכתב מיכאל את הרומן. אך דווקא בגלל שהיתה זו הצגה מוקדמת של מה שהפך להיות הבעיה העדתית בישראל יש בה עניין מיוחד. זוהי ביקורת שנכתבה על-ידי סופר שחוה על בשרו את חייהם של המהגרים המזרחיים בשנותיה הראשונות של המדינה, ומספק לכן זוויית ראייה מעניינת במיוחד לשאלות הקשורות לקליטה שלהם בקרב החברה הישראלית הוותיקה, שהיתה ברובה הגדול ממוצא אשכנזי. המתח בין שתי התרבויות האלו, המזרחית לעומת הוותיקה, הוא זה שעומד במרכז הרומן.

הספר הזה הוא מעניין במיוחד לגבי הנושא של שיח הנוערים מכמה בחינות. ראשית, זהו ספר לבני הנוערים. מיכאל כתב כמה וכמה ספרים לגיל הזה, בין השאר בגלל שחשב שזהו גיל שבו עדיין אפשר להשפיע על דעתם של האנשים. שנית, בספר הזה במיוחד מתוך הספרים של סמי מיכאל יש מקום חשוב לנושא מרכזי בשיח על הנוערים שהתפתח בציונות – הרעיון של היהודי החדש. הרעיון הזה נוגע לא רק לנוערים, אבל לנוערים יש בו מקום מרכזי. בספר "פחונים וחלומות" יש עימות מעניין בין צדדים שונים של הרעיון הזה, או של ההתגלמות שלו בנוער הישראלי. מצד אחד נמצאת דמות שהיא ממש ההתגלמות של היהודי החדש, בן למשפחה וותיקה ואשכנזית. מצד שני נמצא נער עולה חדש מזרחי, שנמצא ביחסים מורכבים עם הנער הזה. כלומר, בספר הזה יש נקודת מפגש מעניינת בין הנושא של היהודי החדש לבין הנושא של הפער העדתי והמתחים בין הוותיקים לבין העולים החדשים בשנות החמישים. זאת היא נקודת מפגש שיכולה לייצר דרכים רבות ושונות לתאר אותה, חיוביות או שליליות. הדרך שבה בוחר מיכאל לתאר את המפגש הזה יהיה הנושא של עבודה זו.

הפרק הראשון יהיה סקירה של הנושא של "היהודי החדש", הרעיון שלפיו היהודים שיקימו בארץ ישראל מדינה חדשה לעם היהודי יצטרכו לשנות את אופיים ולהפוך לסוג חדש של יהודים. לרעיון הזה יש פנים רבות ושונות, ולא כולן נוגעות באופן ישיר בשאלה של הנוער. אבל לנוער יש מקום מרכזי בחזון הזה, כפי שהוא בא לידי ביטוי גם בספרות וגם בכלל בתרבות שהתפתחה בישראל – התרבות העברית שנוצרה בישראל לפני הקמת המדינה, ושלתוכה הגיעו העולים החדשים מארצות ערב לאחר הקמתה.

הפרק השני יהיה סקירה היסטורית של המציאות של המעברות. גם כאן הסקירה לא תבחן את כל ההיסטוריה של הסבוך והמורכב של קליטת המהגרים המזרחיים בישראל, אלא רק את נושאי המפתח הרב-לנטיים לעבודה זו. בעיקר הכוונה היא ליחסים בין האשכנזים הוותיקים לבין תושבי המעברות, צורת היישוב שנוצרה בישראל כנסיון לפתור את הבעיה הקשה של קליטת העלייה הגדולה של שנות החמישים. נושא חשוב נוסף יהיה הרעיון של "כור ההיתוך" – הנסיון להפוך את כל העולים החדשים לדומים ככל האפשר לוותיקים, כלומר למחוק את כל התרבויות שהם הביאו איתם ולספוג אותם לתוך התרבות העברית.

פרק 1 – היהודי החדש והנוער הישראלי

מאז שקמה התנועה הציונית בסוף המאה ה-19, היו בה רעיונות שאותם אפשר לכנות "מהפכניים". למעשה, בכל תנועה לאומית יש מהגדרתה מרכיב מהפכני, איזה שאיפה לשנות מהיסוד את חייו של העם. תנועות לאומיות הן תנועות שרוצות לשנות את המציאות הפוליטית של העם, ולהפוך אותו ללאום עצמאי מבחינה פוליטית. גם הציונות היתה כמובן כזו, תנועה שהדחף שהגדיר אותה היה להפוך את העם היהודי המפוזר בגולה, ומצוי תחת שלטון זר, או נכון יותר, תחת שליטים זרים רבים ושונים, לעם ריבוני אחד, בארץ משלו.¹ השאיפה למהפכה פוליטית היתה חוצת מחנות בתנועה הציונית, ולמעשה משותפת לכל המחנות בקונגרס הציוני מעצם ההגדרה של התנועה הציונית כתנועה לאומית לעם ללא מדינה. מהבחינה הזאת, הציונות היא לא "מהפכנית" במיוחד.² אבל במקביל לרצון להעניק ליהודים עצמאות ושליטה פוליטית על גורלם, היו בה עוד שאיפות לשינוי בחייהם של היהודים.

בנוסף לשאיפה המשותפת הזו אפשר גם להצביע על מרכיב משותף, חוצה מחנות, נוסף – ההכרה שעל היהודים יהיה להשתנות על מנת להתאים את עצמם לעידן המודרני. יהיה מה שיהיה החזון שראו חברי התנועה הציונית לעם היהודי, מעצם העובדה שהם רצו בהתחדשות לאומית, לכולם היתה משותפת הדעה שהתחיה הלאומית כוללת איזשהו שינוי ומודרניזציה. איש בתנועה הציונית לא חשב שהעם היהודי יוכל להקים לעצמו מדינה אם לא יקבל על עצמו את הצורך בשינוי מהותי באופיו, שינוי שיתאים אותו לחיים בעולם החדש. השמירה על המסורת הישנה, המסורת הדתית שהתפתחה בקרב העם היהודי ברחבי העולם, לא היתה אפשרות של ממש, אפילו לא בעיני הגורמים השמרניים ביותר בתנועה הציונית, ולמעשה גם לא בעיני תנועות יהודיות אחרות, לא ציוניות. רק אגודת ישראל האורתודוקסית, שקמה כתגובה לתנועות המהפכניות האלו, ערעה על הצורך הזה, אך היא כמובן היתה מחוץ לתנועה הציונית, וההשפעה שלה על החברה היהודית שקמה בישוב היתה מועטה מאד, כך שאפשר למעשה להתעלם ממנה בתיאור ההיסטוריה של החברה הישראלית בתקופת ההקמה שלה.

אבל לצד המשותף היה גם הרבה הבדלים בין המחנות. אחד ההבדלים העיקריים בינם, הבדל שגם היה למעשה אחת מהנקודות שהגדירו את המחנות השונים, נגע ליחס שלהם למהפכה הגדולה של התקופה היא בעולם – הסוציאליזם. ההבדל הזה לא נגע רק לשאלות כלכליות, או לשאלות המזוהות עם הסוציאליזם כמו מלחמת המעמדות. הבדל הזה נגע גם לסוג המהפכה הרצויה בחיי היהודים – ההשקפות השונות בקשר למהפכה הסוציאליסטית היו קשורות בקשרים חזקים גם להשקפות בנוגע למהפכה הלאומית בחיים היהודים.³ וחלק חשוב של המהפכה הלאומית הזאת היה קשור למהפכה האישית שהיהודים צריכים לעבור. לא רק שהם צריכים מוסדות חברתיים ופוליטיים חדשים – את זה כל מהפכה דורשת – הם צריכים לעבור גם שינוי פסיכולוגי אישי. המהפכה הרצויה הזאת מכונה המהפכה של "היהודי החדש". היהודי החדש יהיה לא רק אדם יהודי, אלא גם

¹ לגבי הציונות כתנועה לאומית בעלת מאפיינים דומים לתנועות לאומיות אחרות, ראו "תאוריות על הלאומיות ומידת חלותן על הציונות", בתוך חדוה בן-ישראל, **בשם האומה, מסות ומאמרים על לאומיות וציונות**. הוצאת מאגנס, 2004.

² על המשותף והשונה בין התפיסות השונות בקרב התנועה הציונית, ועל המרכיב המהפכני בכולן, ראו גדעון שמעוני, **האידיאולוגיה הציונית**, הוצאת מאגנס, 2003, במיוחד פרק המבוא

³ לגבי ההכרה המשותפת של כל המחנות הציוניים בצורך במהפכה, ראו דוד ויטל, "הציונות כהפכה? הציונות כמרידה?" בתוך אניטה שפירא, יהודה ריינהרץ, יעקב האריס (עורכים), **עידן הציונות**. מרכז זלמן שזר, 2000; אביתר פריזל, "הציונות – אכן מהפכה?", **זמנים**, מס' 13, 1983. לגבי מקומו המרכזי של רעיון המהפכה בקרב כל זרמי הציונות, ראו שלמה אבינרי, **הרעיון הציוני לגונוי**, עם-עובד, 1980, פרקי המבוא והאפילוג. כותרות הפרקים מלמדים על חשיבות הרעיון: "הציונות כהפכה", ו"הציונות כמהפכה מתמדת".